

**«Отакі на світі письменники, отакі українці!»***Світ І. П. Котляревського***Галина Корнук,**

учитель-методист Роменської ЗОШ І–ІІІ ст.

Сумська обл.

**Тема:** Світ Івана Петровича Котляревського. Життєвий і творчий шлях письменника. «Наталка-Полтавка» – перший твір нової української драматургії.

**Мета:** допомогти учням досягнути багатогранність особистості зачинателя нової української літератури через спогади сучасників письменника, дослідження біографів та власну спостережливість за розповіддю про події життя митця; удосконалювати вміння аналізувати й синтезувати факти, вчинки, давати оцінку певним явищам; розвивати усне зв'язне мовлення учнів, сприяти вихованню громадянських, патріотичних почуттів.

**Обладнання:** портрет І. П. Котляревського, картки зі схемою «Світ Івана Петровича Котляревського», репродукції картин художників, визначені в додатку (на розсуд учителя), мультимедійний проектор.

**Епіграф:**

Будеш, батьку, панувати,  
Поки живуть люди,  
Поки сонце з неба сяє,  
Тебе не забудуть!

**Т. Шевченко****Хід уроку****І. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми, мети уроку**

**Слово вчителя.** Сьогодні ми поведемо мову про людину рідкісної духовної краси й благородства, щирого українця, прекрасного письменника, чиє ім'я стоїть поруч з іменами вітчизняних митців першої величини. Ітиметься про Івана Петровича Котляревського. Ми спробуємо відкрити для себе цю незвичайну людину. Допоможуть нам дослідження біографів, спогади сучасників письменника.

*Оголошення теми, запис у зошити.*

**Завдання:** на основі почутого сформуванню уявлення про характер, вчинки, світогляд І. П. Котляревського, природні обдаровання та світ захоплень, творчість письменника. Записами-висновками заповнити схему «Світ Івана Петровича Котляревського», яка є на картках.

**ІІ. Актуалізація опорних знань**

**Вчитель.** Іванові Петровичу Котляревському судилося з'явитися в історії української культури на зламі століть – XVIII й XIX-го, і на зламі епох: історичної (рештки української державності зруйновано, починається період колоніального підданства, а для більшості люду – кріпацької неволі) та епохи літературної – його твори «знаменували перехід до нового типу художньої творчості, до реалізму й народності» (Яценко М. Т. Іван Котляревський. // Іван Котляревський. Твори. – К., 1982. с. 34)

*Будеш, батьку, панувати,  
Поки живуть люди,  
Поки сонце з неба сяє,  
Тебе не забудуть!* –

прорік Т. Шевченко І. Котляревському. Ці слова є епіграфом нашого уроку.

**Запитання:**

– Як ви вважаєте, за що така шана І. Котляревському?

На межі XVIII – XIX століть виникла нова українська література, біля її колиски стояв І. П. Котляревський. Ви-

хід у 1978 році перших трьох частин «Енеїди» знаменував собою народження нової української літератури з живою народною мовою.

**ІІІ. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу****1. Розгляд портрета І. П. Котляревського.**

**Вчитель.** Подивіться уважно на портрет митця й, використовуючи власний життєвий досвід, визначте риси характеру, які, на вашу думку, притаманні цій людині. Занотуйте здогадки в зошит. У кінці уроку ми повернемося до цих записів.

2. Представлення проекту (учні презентують міні-проекти, демонструють на мультимедійному проекторі картини).

**Міні-проект 1. Губернське місто Полтава подарувало Україні талановитого митця**

Наприкінці XVIII століття губернське місто Полтава мало чим відрізнялося від великого села. Було в ньому близько тисячі дворів, будинки дерев'яні, кам'яниць усього дві-три. Немощені вулиці восени й навесні розкидали так, що знатні полтавські дами змушені були їздити в гості екіпажами, запряженими волами.

На високій горі біля церкви Успіння Богоматері стояв невеликий дерев'яний будинок. Кращого місця і не знайдеш. Тут здавна жив козацький рід Котляревських. У цьому будинку 9 вересня 1769 року народився майбутній письменник. На сволоці однієї з трьох кімнат, за старовинним українським звичаєм, була вирізана молитва. На той час родина мала вже дворянський стан.

Початкову освіту Іван здобув у церковно-приходській школі. Сам про цей період життя згадував: «Учився спочатку в дяка. Навчання було важким, бо вчили по-церковнослов'янськи, а кожної суботи дошкульно били. Єдина вірада – читання книжок і слухання кобзарів край битого шляху».

Продовжив навчання І. Котляревський у духовній семінарії. Тут його називали Римачем – за мистецтво добирати влучні рими. Учився Іван дуже добре. Це підтверджено фактом. Улітку 1788 року за наказом із Петербурга Полтавська семінарія повинна була відправити чотирьох кращих учнів в Олександрівську семінарію (російське самодержавство продовжувало грабувати українські таланти!). У число цих учнів увійшов І. Котляревський. Те, що він не потрапив у Петербург, було випадковістю: кандидата на заняттях просто вчасно не змогли знайти, бо він учив німецьких дітей, був на підробітках.

Семінарії юнак не закінчив. Може, через нестатки, а може тому, що не схотів стати священиком.

**Міні-проект 2. Чесний і добрий канцелярист І. Котляревський.****Життєва основа поеми «Енеїда»**

Кілька років І. П. Котляревський працював канцеляристом. Серед тодішніх чиновників, для яких збирання хабарів з кожного клієнта було звичайною справою, Іван Петрович відрізнявся негідзупністю, готовністю безкорисливо допомогти бідним.

Світогляд І. Котляревського складався найперше під впливом оточення, у якому ріс. На той час в Україні

певною мірою ще збереглися демократичні порядки республіканської Гетьманщини. За складом характеру Іван Петрович був людиною доброю, співчутливою, ненавидів зло й неправду. Обидві ці обставини виявилися благодатним ґрунтом для сприйняття ним ідей просвітництва. За своїми переконаннями І. Котляревський був просвітителем, демократом, гуманістом.

У 1793 році з невідомих причин І. Котляревський залишив канцелярію і став працювати домашнім учителем у поміщицьких маєтках.

Провівши дитинство та юність у місті, Іван Петрович мало знав життя й побут селян. Тепер він мав змогу час-то бувати «на зібраннях та іграх народних і сам, переодягнений у парубоцький стрій, брав у них участь, пильно придивляючись до старожитнього способу життя українців, прислухаючись до розмов, вивчаючи звичаї, повір'я, обряди, записував пісні, прислів'я, приказки, влучні слівця, жартівливі вислови, перекази – особливо про козацьку старовину. У його пам'яті відклалися величезні запаси знань про побутове й громадське життя своїх співвітчизників. Це було потребою його душі і стало невичерпним джерелом літературної творчості письменника, яку розпочато поемою «Енеїда». У роки вчителювання було написано перші три частини твору. Поема відразу ж почала поширюватися в рукописних списках і мала величезний успіх у читачів. Її з інтересом читали навіть українські вельможі, хоч і соромилися зізнаватися, що вони розуміють мову, якою розмовляють їхні покоївки.

#### **Запитання:**

– Які записи з'явилися в схемі? Де Іван Петрович учителював? Чим захоплювався?

*(Учитель допомагає доповнити записи, якщо учні на щось не звернули уваги.)*

– Яким постає у вашій уяві письменник?

#### **Міні-проект 3. Талант військового й дипломата**

У 1896 році І. П. Котляревський полишив учителювання. Можливо, його ображало зверхнє ставлення панів до нього. А потім – 12 років військової служби і неабияка кар'єра (від кадета до штабс-капітана).

Під час війни з Туреччиною брав участь у багатьох боях, відзначився винятковою хоробрістю й винахідливістю.

І. Котляревський володів талантом дипломата. Тільки завдяки його дипломатичному хисту сорок тисяч татарських кіннотників перейшло на бік російського війська. Після цього Іван Петрович був нагороджений орденом Анни третього ступеня.

За час перебування у війську І. Котляревський оволодів воєнною справою, глибоко пізнав спосіб життя, інтереси, взаємини між солдатами й офіцерами. Це йому послугувало під час написання поеми «Енеїда» та водевілю «Москаль-Чарівник».

«Енеїда» мандрувала містами і селами, потрапила навіть у «Задунайську Січ», і всюди мала величезний успіх. Про це свідчить такий випадок.

За воєнним дорученням Іван Петрович переправлявся через Дунай на переговори до козаків, які після зруйнування Січі оселилися в Туреччині. Гребцями були два колишні запорожці. Придивившись до обличчя молодого офіцера, вони пізнали в ньому українця й поцікавилися його прізвищем.

І. Котляревський назвав себе. Презирнувшись, гребці запитали:

– Чи не той, що скомпонував «Енеїду»?

– Той самий.

– Так це ти, батьку наш! – вигукнули козаки і, впавши до його ніг і цілуючи йому руки, запропонували:

– Іди, батьку, до нас, ми тебе зробимо старшим.

Про цей випадок розповів перший біограф письменника, його добрий знайомий і приятель С. Стеблін-Камінський.

Іванові Петровичу довелося залишити військову службу. Йому вручили наказ про відставку за те, що захистив ошуканих солдат, які замість обіцяної землі одержали батоги й шпіцрутени.

#### **Запитання:**

– Які нові записи з'явилися на картці?

– Яким постає перед нами Котляревський-військовий?

#### **Міні-проект 4.**

##### **«Під скромною красою українця**

##### **І. Котляревський приховував найпіднесенішу душу...»**

Капітан у відставці, ветеран війни з багатьма нагородами, І. Котляревський з «худеньким» гаманцем подався в Петербург шукати якої-небудь посади. Довго штовхався в передпокоях «власителів судеб», та без протекції на нього дивилися як на злидаря.

Повернувшись до Полтави, одержав посаду наглядача в Будинку виховання дітей бідних дворян. Один із викладачів «Будинку ...» залишив спогади: «Полтавський дім виховання дітей бідних дворян хороший в усіх відношеннях, чому багато сприяє головний його наглядач майор Котляревський. Чинownik цей в колі вихованців являє дбайливого й суворого батька, результат трудів його відбито завжди на обличчі його, задоволення внутрішнє і схвалення совісті поступає у всіх рисах його. Він наскільки суворий у керуванні вихованцями, настільки ж і дбайливий.»

На той час І. Котляревський був людиною середніх літ, але своєю поведінкою, гумором, оптимізмом загартовував усіх. Як свідчить С. Стеблін-Камінський, Іван Петрович мав звичайну зовнішність, це був «... справжній тип малороса: обличчя ... приємно енергійне, волосся чорне, як смола, зуби білі, ніс римський, зріст мав високий, стан стрункий, погляд живий, посмішка не сходила з його уст.»

Дослідник творчості письменника С. Катранов писав: «І. Котляревський – життєлюб і оптиміст. Полтавці його назвали «веселим мудрецем». Любив гостювати і запрошував у гості. Страви в нього вдома подавалися вишукані, з національної української кухні. У стосунках з людьми був дуже простий, любив козацькі звичаї. У Полтаві з ним віталися по-козацьки: «Здоровенькі були, добродію куме!», або «Здоров був, пане Іване Петровичу!»

І. Котляревський часто відвідував церкву. Вважався зраковим християнином.»

С. Стеблін-Камінський: «Під скромною красою українця І. Котляревський приховував найпіднесенішу душу, доступну всім благородним почуванням; давав людям, що зверталися до нього, добрі й корисні поради і по змозі допомагав матеріально, покриваючи всі свої добродійності приємним таямницею.»

#### **Запитання і завдання:**

– Опишіть зовнішність і вдачу І. Котляревського. За що його любили земляки?

– Погляньте ще раз на портрет письменника. Прочитайте записи, які ви зробили в зошитах на початку уроку. Що б ви додали до цих записів тепер?

– Які нові записи з'явилися в таблиці?

#### **Міні-проект 5. «Заплакала вся Полтава...»**

У серпні 1827 року І. Котляревському довелося повернутися до військової служби. Оскільки почалася війна з Наполеоном, І. Котляревському було доручено сформуванню за місяць козацький полк. Треба було завербувати 1200 учасників ополчення, подбати про обмундирування, взуття і коней для набраного війська. Іван Петрович впорався із завданням всього за 17 днів! Сам І. Котляревський участі у війні не брав, бо доглядав дуже хвору стареньку матір.

З 1827 року займає ще одну посаду – доглядача богадільні: міської лікарні, богадільні для бідних і самотніх людей, будинку для психічно хворих, будинку інвалідів, шпиталю для породіль.

Національно спрямованою була участь І. Котляревського в масонській ложі «Любов до істини». В архівах знайдені листи письменника до імператорської Академії наук, у яких він відстоював право української мови й літератури та самостійний розвиток.

На початку 30-х років письменник почав часто хворіти і в 1835 році залишив службу. Він відпустив на волю кріпаків (8 осіб – дві сім'ї). Чому це раніше не зробив? Не мав права. Його б судили і відправили на заслання. Іван Петрович майно роздав родичам, знайомим, садибу залишив економі.

10 листопада 1838 року І. П. Котляревського не стало. Похорон був велелюдний. «Заплакала вся Полтава, ховаючи Котляревського, – писав Б. Грінченко, – заплакали ті прості люди, що він їм пособляв та за їх старався; заплакали й ті розумні освічені люди, що любили Котляревського та шанували його за гарні писання.»

#### Запитання:

– Що схвилювало чи вразило вас у цьому повідомленні й чому?

– Який запис доповнив таблицю?

**Слово вчителя.** Розповідь про І. П. Котляревського буде не зовсім повною, якщо не торкнутися його театральної діяльності. У часи Котляревського Полтава славилася своїм театром.

Спочатку в репертуарі тут були п'єси тільки російською мовою. Щоб поповнити й оновити репертуар, Іван Петрович у 1819 році написав дві п'єси – драму «Наталка-Полтавка» та водевіль «Москаль-Чарівник». «Наталка-Полтавка» стала новим явищем, яке поклато по-

чаток нашій національній драматургії. І. Карпенко-Карий назвав її праматір'ю українського театру.

Основним джерелом для написання «Наталки-Полтавки» стало життя українського суспільства, п'єса створена на основі справжнього життєвого факту. І. Котляревський як драматург виявив себе справжнім майстром: твір вражає довершеністю форм, природністю діалогів, яскравими образами й правдивими картинами народного життя. Чітким і влучним є відгук про п'єсу Сергія Єфремова: «З Котляревським до літератури нашої увійшов народ і сів у ній на покуті, остаючись там і по цей день бажаним гостем.»

#### IV. Узагальнення вивченого

##### Бесіда

– Яким постав перед вами Іван Петрович Котляревський як людина, як українець, як письменник?

– Учитайтесь в епіграф уроку. Чи вдало він підібраний? Обґрунтуйте свою думку.

##### V. Підсумок

– Чи вдалося вам сьогодні відкрити для себе І. П. Котляревського?

##### Слово вчителя.

Відкривати світ Івана Петровича Котляревського ми продовжимо на наступних уроках, і не тільки. Бо І. Котляревський як справжній письменник приходитиме до нас упродовж усього життя через іскрометне слово «Енеїди» та мудру й задушевну пісню «Наталки-Полтавки».

##### VI. Домашнє завдання

1. Упорядкувати записи в схемі; опрацювати статтю підручника про письменника, зіставити з почутим на уроці; прочитати драму «Наталка-Полтавка».

2. Написати міні-твір «Отакі на світі письменники, отакі українці!» (Б. Степанишин). (Завдання індивідуальне, для творчо обдарованих учнів і для тих, хто бажає).

Додаток

### Зачинатель нової української літератури й української літературної мови

